

N. RÓZSA ERZSÉBET

Új Pax Americana a Közel-Keleten?

Obama közel-keleti beszéde
és térségbeli visszhangjai

MKI-TANULMÁNYOK

A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Magyar Külügyi Intézet

Felelős szerkesztő és tördelő:

Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: +36 1 279-5700

Fax: +36 1 279-5701

E-mail: titkarsag@hii.hu

www.kulugyiintezet.hu

www.hii.hu

© N. Rózsa Erzsébet, 2011

© Magyar Külügyi Intézet, 2011

ISSN 2060-5013

2011. május 19-én – két évvel kairói beszéde után – Barack Obama amerikai elnök újabb „közel-keleti” beszédet tartott, ez alkalommal az amerikai külügyminisztériumban, a State Departmentben, így is jelezve, hogy „új fejezet kezdődik az amerikai diplomáciában”. Az önmagában „ismert” elemekből álló beszéd jelentőségét nemcsak az adta, ami benne volt, hanem az is, ami kimaradt belőle.

AZ IDŐZÍTÉS

A beszéd időszerűsége megkérdőjelezhetetlen, ugyanakkor az időzítést több hosszabb-rövidebb távú esemény is befolyásolta. Obama hivatalba lépését, de különösen a 2009-ben Kairóban elmondott beszédét nagy várakozások előzték meg a Közel-Keleten, még akkor is, ha szinte azonnal megjelentek a kritikus hangok is.¹ A beszédet azonban – közel-keleti megítélések szerint – nem követték tettek. Pontosabban: a térség politikai elitje és a közvélemény számára fontos kérdésekben, mint a palesztin–izraeli konfliktus, az amerikai katonai jelenlét,² illetve a szövetséges autoriter rezsimek támogatása, nem történt előrelépés. Obama kezdeményezése tehát a térség országai szemében mindössze gesztus maradt, így az Egyesült Államokról alkotott vélemény továbbra is negatív; sőt, a George W. Bush vezette adminisztráció legrosszabb mutatóit idézi.³

A 2010 decemberében Tunéziában kezdődött „arab tavasz” eseményei nemcsak az arabokat – mind a közvéleményt, mind a politikai elitet – érte váratlanul, hanem a nemzetközi rendszer minden szereplőjét, térségen kívül és belül egyaránt. Az USA, mely a régió számos államával ápol szövetségesi-baráti kapcsolatokat, illetve nyújt számukra biztonsági garanciákat, igen nehéz helyzetbe került, amikor a folyamatosan változó körülmények között kellett döntés(ek)e)t hoznia abban a kérdésben, hogy a hivatalban lévő, legitim szövetséges rezsimeket támogassa-e (Tunézia, Egyiptom, Jordánia, Bahrein stb.), vagy a demokratikus reformokat követelő békés tüntetőket. Könnyebb volt a helyzet akkor, amikor olyan országokban került sor megmozdulásokra, amelyek vezetésével az Egyesült Államoknak konfliktusai, vitái voltak (Líbia, Szíria). E dilemmák az amerikai vezetés gyakran meglehetősen ellentmondásos nyilatkozataiban is tükröződtek. E nyilatkozatok a térségben minden politikai szereplő nehezményezte: a hivatalban lévők úgy ítélték, az Egyesült Államoktól nem kapják meg azt a támogatást, amely a szövetségesnek kijárna, míg a tüntetők szerint az USA az általuk képviselt demokratikus értékrendet hagyta cserben. Fél évvel az „arab tavasz” kezdete után, immár némi rálátással a folyamatokra – és talán annak felismerése miatt is, hogy egyfajta „ellenforradalom” is megindult

1 Csicsmann László–Paragi Beáta–N. Rózsa Erzsébet: „Barack Obama kairói beszéde és annak visszhangja a muszlim Közel-Keleten, Pakisztánban és Izraelben”, *ZMNE SVKI Elemzések* No. 13, http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_13.pdf.

2 Meg kell jegyezni, hogy a térség – arab és iráni – közvéleményét a harcoló alakulatok Irakból történő kivonása sem győzte meg arról, hogy az amerikai csapatok kivonása tovább folytatódik.

3 N. Rózsa Erzsébet: „Arab közvélemény 2010”, *MKI Gyorselemzések* No. 13. (2010), <http://www.hiia.hu/index.php?menu=26&gyors=2048>, 2010. augusztus 10.

(megindulni látszik)⁴ –, megérett az idő arra, hogy az amerikai elnök átfogóan reagáljon a térségben zajló eseményekre.

Mindeközben, 2011. április 4-én megkezdődött Obama elnökválasztási kampánya, és május 2-án egy sikeres katonai akció keretében megölték Oszáma bin Ládent. Az ő halála jelentős fegyverténynek számít az Egyesült Államokban, de az arab világban – arab származása ellenére – nem váltott ki különösebb reakciót – sem a politikai elitben, mely maga is fenyegetést látott benne, sem a közvéleményben, mely számára külső, idegen tényezővé vált. Az arab világon belüli megnyilvánulások leginkább vallási körökből származtak, de azok is inkább eltemetésének módját, mintsem halálának tényét kifogásolták.⁵

2011. május 13-án lemondott George Mitchell, Obama 2009 januárjában kinevezett közel-keleti különmegbízottja. Ő addig az Obama-kormányzat elkötelezettségének szimbóluma volt, ugyanakkor megtestesítette az elmúlt két év amerikai Közel-Kelet-politika sikertelenségét is, hiszen minden erőfeszítése ellenére sem tudta a feleket (palesztinokat és izraelieket) a tárgyalóasztalhoz visszaültetni. (A lemondás háttérében is az Obama-beszéd tartalmával, azaz közvetve az új amerikai közel-keleti politika irányaival és hangsúlyaival kapcsolatos nézeteltérések állnak.)⁶

Végül, de nem utolsósorban, 2011. május 20-án a Fehér Házba várták Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnököt, akinek feszült a személyes kapcsolata Obamával, és kormánya igen komoly próbák elé állította és állítja az elnöki adminisztrációt. Emlékezetes, hogy éppen Joe Biden alelnök 2010. márciusi látogatásakor jelentették be, hogy újabb 1600 ház építésére adnak engedélyt; hasonlóképpen, Obama beszédével egyidejűleg engedélyezték az izraeli hatóságok újabb 1500 ház/lakás építését a Kelet-Jeruzsálemhez tartozó területeken.

A BESZÉD

A beszéd tartalmilag két nagy témát tárgyalt: reagált az arab világban zajló folyamatokra és azok függvényében új amerikai politikát hirdetett, ismét a napirendre tűzve, illetve kijelölve az arab–izraeli konfliktus megoldásának irányait. Bár önmagában mindkettő egyszerűen és világosan megfogalmazott gondolatként hangzott el, mint a reakciókból kitűnik, mindkét téma számos különféle interpretációra adott lehetőséget, és ebből fakadóan rengeteg azonnali kritikát váltott ki.

4 A kifejezés egyrészt arra utal, hogy azokban az országokban, ahol a vezetőt sikerült hivatalából elmozdítani, a régi politikai elit újrarendezi sorait és hatalomban marad, másrészt a bahreini szaúdi beavatkozással kapcsolatban használják. Kristian Coats Ulrichsen: „Counter-Revolution in the Gulf”. *Foreign Policy*, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/06/counterrevolution_in_the_gulf, 2010. május 6.; Pepe Escobar: „The Arab Counter-Revolution is Winning”. *Asia Times Online*, http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/MC18Ak01.html, 2011. május 18.

5 Husna Haq: „Controversy in Death: Seven Questions about Osama bin Laden’s Burial at Sea”. *Christian Science Monitor*, <http://www.csmonitor.com/USA/2011/0503/Controversy-in-death-Seven-questions-about-Osama-bin-Laden-s-burial-at-sea/What-is-the-traditional-Islamic-burial>, 2011. május 3.

6 Elliot Abrams: „The Resignation of George Mitchell”. *Council on Foreign Relations*, <http://blogs.cfr.org/abrams/2011/05/13/the-resignation-of-george-mitchell/>, 2011. május 13.

Az elnök a megváltozott és még mindig változásban lévő arab világhoz igazodó külpolitikai váltást hirdetett, amely egyrészt a 2009-es kairói beszéd egyenes következménye lenne, másrészt legfontosabb eleme a térségbeli demokratikus átalakulás támogatása.⁷ „Üzenetünk egyszerű: ha vállaljátok a kockázatokat, melyeket a reformok önmagukban hordoznak, számíthatok az Egyesült Államok teljes támogatására”, azaz – egyes interpretációk szerint – „ha a néped támogat, mi is támogatni fogunk”. (Ez akár a George W. Bush által meghirdetett „aki nincs velünk, ellenünk van” doktrína után az Obama-doktrína lehetne. Obama ezzel azt jelzi, hogy nem fogadja el „a világot olyannak, amilyen a térségben”, hanem olyanná akarja tenni, „amilyennek lennie kellene”). Figyelemre méltó, hogy a beszédben a „szövetséges” (*ally*) szó mindössze kétszer hangzott el az Egyesült Államok és egyszer Irán és Szíria vonatkozásában, ami azt sugallja, hogy a jövőben nemcsak a politikai ellenfelektől, hanem a szövetségeseiktől is számon kérik, kérhetik a politikai reformokat. Ebben az összefüggésben Jement és Bahreint említette, ugyanakkor nem esett szó az Egyesült Államok egyik legfontosabb arab szövetségéséről, Szaúd-Arábiáról.

A térség demokratizálása az amerikai külpolitikában nem új cél: emlékeztet, hogy már Bill Clinton is azt ígérte, hogy az Egyesült Államok a továbbiakban csak olyan államokkal ápol majd jó kapcsolatokat, amelyekben a demokratikus értékrend érvényesül. A 2001. szeptember 11-i merényleteket követően pedig George W. Bush hirdette meg a (tágabban értelmezett) Közel-Kelet demokratizálását.⁸ Akkor úgy tűnt, látványosan kudarcot vallott. Az „arab tavasz” azonban valószínűleg újraértelmezésre készíti majd a politikusokat és az elemzőket egyaránt, hiszen ebben a pillanatban még nehéz lenne megmondani, vajon Bush kezdeményezésének volt-e – és ha igen, mekkora – szerepe a spontán népi megmozdulásokban. (Emlékeztet, hogy a Hamász választási győzelmét követően a Bush-adminisztráció a demokratizálás helyett a stabilitásra helyezte a hangsúlyt, ezzel a Közel-Kelet demokratizálásának amerikai programja átmenetileg lezárult. Obama pedig – ugyanebben a szellemben – kifejezetten javította a kapcsolatokat olyan, korábban sokat bírált vezetőkkal, mint Mubárak vagy a szaúdi uralkodó). A Közel-Kelet demokratizálásában Obama amerikai sikerként – és új politikájának előzményeként – fogalmazta meg az iraki és afganisztáni belső átalakulást, melynek eredményeként Irakból eddig mintegy százezer főnyi harcoló alakulat távozott, és júliusban megkezdődik a csapatok kivonása Afganisztánból is. Ezzel egyidejűleg a helyi biztonsági erők veszik át a külföldi katonák feladatait. Obama a sikerek között említette Oszáma bin Ládén halálát is.

7 A tanácsadók ez alkalommal is ugyanazok voltak, akik a kairói beszédnél, ami az amerikai közel-keleti gondolkodás folyamatosságára utal: Joe Biden alelnök, Thomas E. Donilon nemzetbiztonsági tanácsadó és helyettese, Denis McDonough, valamint Ben Rhodes, a stratégiai kommunikációért felelős helyettes nemzetbiztonsági tanácsadó. Scott Wilson: „Obama Prods Mideast Allies to Embrace Reform, Make Peace”. *The Washington Post*, http://www.washingtonpost.com/politics/obama-pledges-new-aid-to-mideast-nations-embracing-democracy/2011/05/19/AFBmhD7G_story.html, 2011. május 19.

8 „President Bush Discusses Freedom in Iraq and the Middle East”, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>, 2003. november; Jeremy M. Sharp: „The Broader Middle East and North Africa Initiative: An Overview”. *CRS Report for Congress*, <http://fpc.state.gov/documents/organization/43293.pdf>, 2005. február 15.

Az „arab tavasszal” megkezdődött a térség „önálló”, saját fejlődésében jelentkező demokratizálódása, mely a klasszikus értelemben vett „grass-root” mozgalmak sorozatában nyilvánult meg. Miközben az autoriter rezsimek vezetői minden rossz forrásaként a Nyugatot jelölték meg, az Izrael-ellenesség a politikai akarat egyetlen engedélyezett kifejezési formája volt, illetve a törzsi, etnikai és vallási különbözőségeket politikai eszközként használták, az „arab tavasz” az USA számára komoly figyelmeztetés volt: azt jelentette, hogy a térség nélküle és akár ellenében is átalakul, ezért ha nem változtat külpolitikáján, az Egyesült Államokat és az arab világot elválasztó szakadék tovább bővül majd. Éppen ezért a célokat tetteknek kell követniük. A beszéd egyik üzenete az arab világ számára, hogy miközben az amerikai célok változatlanok maradnak (terrorizmus elleni küzdelem, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozása, szabad kereskedelem, a térség és ezen belül Izrael biztonsága, az arab–izraeli béke), az amerikai érdekek nemhogy nem akadályai, hanem lényegi elemei a térségbeliek reményeinek.

Az Egyesült Államok gazdasági segítségnyújtással is támogatni kívánja azokat az államokat, ahol megkezdődtek a reformok: Tunézia és Egyiptom jelentős anyagi támogatást kap gazdasága stabilizálásához és modernizációjához. A demokratikus Egyiptomnak egymilliárd dollárnyi adósságát elengedik, és további egymilliárdos kölcsönt nyújtanak infrastruktúra- és munkahelyteremtésre. (A Kongresszusban azonban azonnal bírálták a javaslatot, mondván: „tekintettel saját nemzeti adósságunkra, nem engedhetjük meg magunknak, hogy egymilliárd dollárnyi egyiptomi adósságot leírjunk.”⁹) Emellett egy ún. vállalkozói alapot is létrehozna a tunéziai és egyiptomi beruházások támogatására. A térség általános gazdasági helyzetének javítása érdekében pedig az Egyesült Államok elindítja a Közel-Keleti és Észak-Afrikai Kereskedelmi és Beruházási Partnerségi Kezdeményezést, melynek keretében az eddigieknél szorosabban kapcsolják majd a térség piacait az amerikai és európai piacokhoz. (A politikai reformok anyagi támogatása nem új keletű eszköz az amerikai külpolitikában. Emlékeztet, hogy az Egyesült Államok az egyiptomi–izraeli békekötést évi közel kétmilliárd dollárral „jutalmazza”, míg a Bush-kormányzat által meghirdetett Közel-Keleti Partnerségi Kezdeményezés (*Middle East Partnership Initiative*) projekt-rendszerben pénzügyi eszközöket biztosít a civilszervezetek, a magánszektor és a kormányzatok számára.¹⁰

Az elnök röviden említést tett azokról az országokról is, amelyekben az események háborúba torkolltak, illetve a rezsim fegyverrel támad a tüntetőkre. Az Egyesült Államok és Líbia kapcsolata viharos múltra tekint vissza: az amerikai érdekeltségek elleni terrorakcióktól (a berlini diszkóban elkövetett, illetve a lockerbie-i merénylet) a Kaddáfi bázisa elleni amerikai légitámadásig. Bár 2003 végén úgy tűnt, Líbia rendezte viszonyát a nemzetközi közösséggel,¹¹ a „líbiai tavasz” fegyveres összecsapásai, a nagyszámú halálos áldozat és a meginduló menekülthullám újabb szankciókhoz és a NATO által vezetett katonai hadműveletekhez, légi csapásokhoz vezetett, miközben a líbiai ellenzék kormányát, a Líbiai Nemzeti Tanácsot egyre többen elismerik, de legalábbis tárgyalásokat

9 Wilson: i.m.

10 „The Middle East Partnership Initiative”, <http://mepi.state.gov/mepi/index.html>.

11 Ekkor jelentették be, hogy Líbia lemond minden tömegpusztító fegyverről és felszámolja ilyen jellegű programjait.

folytatnak vele.¹² Kaddáfi sorsa – Obama szerint – megpecsételtetett, még akkor is, ha ebben a pillanatban nem is látszik, meddig húzódik még el a líbiai polgárháború, és azt sem lehet tudni, hogy Kaddáfi távozása után hogyan alakul a helyzet.

Sokan várták, hogy a beszédben szó esik-e Szíriáról. Bár Obama elítélte a szíriai rezsimet, kiemelve annak iráni kapcsolatait, akiktől „az elnyomás taktikáját” tanulták, a várakozásokkal ellentétben nem szólította fel Bassár al-Aszadot a távozásra. Mindössze annyit mondott, Aszad most választhat: vagy az átalakulás élére áll, vagy távozik. Irán vonatkozásában megjegyezte, hogy az „arab tavasz” 2009 nyarán, *(a nem arab)* Teheránban kezdődött, továbbá nemcsak a tüntetések leverése, de a nukleáris program és a terrorizmus támogatása miatt is elítélte az országot. (Emlékeztet, hogy George W. Bush 2002. januári, az Unió helyzetéről mondott beszédében ugyanezen okokból sorolta az iráni rezsimet a „gonosz tengelyéhez”.) Figyelemre méltó azonban, hogy kimaradt a beszédből az elnökválasztás során meghirdetett és a kairói beszédben megismételt készség az Iránnal való feltétel nélküli tárgyalásokra, amiből az elemzők arra következtetnek, hogy a teheráni fejezetet egyelőre lezárták Washingtonban. Erre utal az is, hogy az iráni nukleáris vita rendezésére vonatkozó javaslataikat nem veszik figyelembe. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy egyre nyilvánvalóbb, hogy Iránban komoly hatalmi harc zajlik, másrészt abban, hogy Obama a jövő évi elnökválasztásig már vélhetően nem kíván újabb próbálkozásokba kezdeni.

A reformok támogatása mellett az „arab tavasz” hatásaként Obama hangsúlyozta a politikai eliten túlnyúlóan, a társadalmakkal való kapcsolatok építését is. (Ennek előzménye a George W. Bush által kezdeményezett Közel-Keleti Partnerségi Kezdeményezés,¹³ illetve európai párhuzama az Európai Unió intézményesített euromediterrán partnerségének keretében, a kulturális-társadalmi kosárban kitűzött cél, a civil társadalmak közötti kapcsolatok fejlesztése és bővítése, illetve ennek intézménye, az Anna Lindh Alapítvány.) Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy vajon a „civil társadalom” amerikai értelmezésébe beleférnek-e az iszlám ideológiájával és jelszavaival szervezett társaságok, egyesületek stb.

A beszéd legnagyobb várakozásokkal övezett témája az arab–izraeli, illetve a palesztin–izraeli konfliktus volt. Különösen azért, mert a térségben megfogalmazott kritikák nagy része a folyamat teljes leállása miatt éri az Egyesült Államokat, amit az arab közvélemény-kutatások is igazolnak.¹⁴ Másrészt, mivel az amerikai–izraeli viszony talán soha nem látott mélyponton van. Obama kiindulópontja az volt, hogy „a status quo fenntarthatatlan”, és bár az elmúlt két évben az Obama-adminisztráció – a megelőző elnökségek munkájára támaszkodva – megpróbálta a tárgyalásokat előremozdítani, „a várakozások nem valósultak meg.” Beszédében Obama mindkét fél irányába tett gesztusokat, de kritikát is megfogalmazott. Megerősítette az Egyesült Államok elkötelezettségét Izrael biztonságának fenntartásában, és a palesztinokat óva intette attól, hogy a szeptemberi ENSZ Közgyűlésen megpróbálják Izraelt elszigetelni és egyoldalúan kikiáltani a palesztin államot. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy a demokratizálódó

12 Katar volt az első arab, Franciaország pedig az első európai állam, amely elismerte a Líbiai Nemzeti Tanácsot.

13 „The Middle East Partnership Initiative”, i. m.

14 N. Rózsa: i. m.

Közel-Keleten a demokratikus zsidó állam álma nem teljesülhet be, ha megszállás alatt tartja a palesztinokat. Ezért a tárgyalások alapjául Obama a Bush elnök által meghirdetett, kétállamos megoldást javasolja, oly módon, hogy egy életképes Palesztina és egy biztonságos Izrael jöjjön létre.

Az új elem a javaslatban a leendő palesztin állam *állandó* határainak kijelölése. Ez először hangzott el amerikai elnök szájából (az eddigi javaslatok az államhatárokat egy későbbi fázisban jelölték volna ki). E határokat az 1967-es háborút megelőző „vonalak”¹⁵ alapján állapítanák meg, adott esetben területcserékkel ott, ahol az szükséges, ahhoz, hogy mindkét állam biztonságos és elismert határok között élhessen. Bár az „1967-es vonalak” kifejezés korábban nem hagyta el amerikai elnök száját, emlékezetes, hogy George W. Bush Ariel Saron izraeli miniszterelnökhöz 2004 áprilisában írt levelében nagyon hasonló javaslatot tett: bár területcserét nem említett, csak azt, hogy a változásokról tárgyalni kell, s a tárgyalások alapjául az ENSZ Biztonsági Tanácsának 242-es számú határozatát ajánlotta.¹⁶ (Obama, aki kifejezetten területcserét említett, csak az AIPAC konferenciáján beszélt Bush leveléhez hasonlóan az időközben kialakult, figyelembe veendő realitásokról.)¹⁷ Ugyanakkor Bush hozzátette, hogy a helyzet jelentősen megváltozott, amire Obama is utalt, amikor területcserét említett. Az izraeli hadsereg teljes és szakaszokban végrehajtott kivonulásával párhuzamosan a palesztin biztonsági erők veszik át az ellenőrzést a szuverén, nem militarizált palesztin államban. Obama terve szerint mindkét fél megkapja a legfontosabbat: Palesztina a kiszabott állami határokat, Izrael a biztonságot. Azaz Obama, ha nem is egy új *road-mapet* vázolt fel, hiszen időkeretet nem jelölt meg, de meghatározta a konfliktus rendezésének szekvenciáit: először a terület és a biztonság kérdésének rendezése, utána Jeruzsálem és a palesztin menekültek ügye. (Emlékeztet, hogy a menekültkérdéssel Clinton is, Bush is foglalkozott. Clinton 2000. decemberi javaslata szerint a leendő palesztin államban minden menekültet befogadnának, aki ott kíván letelepedni. A többi menekült egy része valamely harmadik államba költözne, és csak egy kisebb, meghatározott hányad térhetne vissza Izrael állam területére. Bush elképzelése szerint a palesztin menekültek elsősorban majd a palesztin államba térhetnek vissza; a tárgyalások egy szakaszában felajánlotta, hogy az Egyesült Államok is befogad mintegy százezer palesztin menekültet.¹⁸) Mindehhez azonban rendezni kell azt az Izrael által jogosan felvethető kérdést, melyet a Fatah és a Hamász egységkormányának megalakulása felvet: hogyan lehet tárgyalni valakivel, aki nem ismeri el a másik létét; ha a Hamász továbbra is kitart Izrael elutasítása mellett, a béke elérhetetlen marad. Ennek megoldása a palesztin vezetők feladata. (A Hamász „integrálására” az Obama környezetében lévő szakértők már az elnök hivatalba lépése előtt javasoltak egy „közel-keleti” kompromisszumos megoldást.)

15 Obama *nem határokról, hanem „vonalakról”* beszélt, melyre alapozva tárgyalni lehet a határokról. *Nemzetközi jogi értelemben 1967-es határok nem léteznek.* 1967. június 4-ig az 1949-es fegyverszüneti vonalak jelentették a fő választóvonalat.

16 Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 242. számú határozata felszólította Izraelt, hogy „vonja vissza fegyveres erőit a közelmúlt [1967-es] konfliktusban megszállt területekről.”

17 Obama 2011. május 22-én beszélt az AIPAC (*American Israel Public Affairs Committee*) előtt.

18 Olmert: „Bush Offered to Absorb 100,000 Palestinian Refugees if Peace Deal Reached”. *Haaretz.com*, <http://www.haaretz.com/news/national/olmert-bush-offered-to-absorb-100-000-palestinian-refugees-if-peace-deal-reached-1.314644>, 2011. május 25.

Obama az amerikai történelemből vett példával zárta beszédét: az amerikai függetlenségi, majd a polgárháború nem kevésbé fájdalmas döntéseket követelt, azonban ebben a folyamatban az emberek egyenlősége mindenek feletti elvvé vált. Ez kell, hogy vezérelje a közel-keleti eseményeket is. Az Egyesült Államok az emberek önrendelkezési jogának alapelvein nyugszik, így – természeténél fogva – ezeket az alapelveket támogatja a Közel-Keleten is.

A FOGADTATÁS

A beszéd fogadtatása igen vegyes volt. Míg egyesek a maga egészében vitatták azt, mások az egyes részleteket emelték ki és elemezték. Általánosságban elmondható, hogy bár a beszéd elsősorban a Közel-Keletnek és a Közel-Keletről szólt, azon belül is kiemelten az araboknak (palesztinoknak) és Izraelnek, az Európai Unióban, de főleg az amerikai politikai elitben és közvéleményben is komoly visszhangot váltott ki. Míg Izraelben nagy vitát generált, az arab közvélemény megszólítása csak részlegesen sikerült. Ennek okát az elemzők egyrészt abban látják, hogy az arab országok – Líbia kivételével – befelé fordultak, és nem számítanak az Egyesült Államok támogatására, ahogy nem foglalkoznak a kritikájával sem. Az átalakulást sürgetők (tüntetők, felkelők) „sorsukat saját kezükbe vették”, és számukra az Egyesült Államok hitelét veszítette, amikor azokat a rendszereket támogatta és támogatja – még a tüntetések megkezdése után is –, amelyek ellen a tömegek fellázadtak. Nem volt előnyös az sem, hogy a beszéd csütörtök este hangzott el, ami az arab (iszlám) világban a hétvége, így – a híradók képsorai szerint – a máskor zsúfolt arab kávézóknak csak kevesen nézték a közös tévéken Obama beszédét. Ehhez képest – bár önmagában jelentős tény – csekély vigasz, hogy mind az Európai Unió, mind Ban Ki-mun ENSZ-főtitkár üdvözölte a beszédet.

A legtöbb reakciót a palesztin–izraeli konfliktussal kapcsolatban megfogalmazottak váltották ki. Az 1967-es határok említése komoly politikai kockázatot jelentett Obama számára otthon és külföldön egyaránt. Az amerikai kongresszus több képviselője egyenesen azzal vádolta meg, hogy elárulta Izraelt, aminek különös aktualitását adta, hogy Netanjahu látogatása során felszólalt a Kongresszusban is. Mások azt vetették a szemére, hogy az irányvonalat kijelölte ugyan, de nem fogalmazott meg konkrét béketervet és/vagy menetrendet.

Izraeli szempontból három kérdést emeltek ki: az 1967-es határok ügyét, a menekültkérdést, illetve a palesztin egységkormányt és a palesztin állam kikiáltásának tervét. Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök azonnal reagált (sőt, a hírek szerint már a beszéd előtt telefonált Washingtonba és megpróbálta megakadályozni, hogy az „1967-es határok/vonalak” kifejezés egyáltalán bekerüljön a beszédbe): elutasította az 1967-es határokhoz való visszatérést és „az illúzióra alapozott békét”, mivel „ezek a határok védhetetlenek”. Egyes izraeli médiumok viszont úgy vélték, hiba volt, hogy Netanjahu az Obama-beszéd egyetlen elemét ragadta ki (hiszen Obama területcserékről és tárgyalási alapról szólt); sőt, egyenesen azt állították, hogy az Obamával való összeütközéssel a

miniszterelnök „Izrael utolsó védelmi vonalát számolja fel”.¹⁹ Ugyanis a mai határok sem védhetőbbek, és nem nyújtanak garanciát a Hamász vagy a Hezbollah – esetleg Irán – támadásaival szemben, míg a nemzetközi közösség által elismert határok a nemzetközi jog védelmét nyújtják Izraelnek. Így azonban Obamának három lehetősége marad: 1. feladja a palesztin–izraeli tárgyalásos rendezés irányába tett erőfeszítéseit, 2. megpróbálja az izraeli vezetők megkerülésével az izraeli népet megszólítani (kérdés, mekkora sikerrel járna), vagy 3. az ENSZ-ben az Egyesült Államok is megszavazza és elismeri a palesztin államot. Ugyanakkor Izraelben sokan üdvözölték a palesztinokra gyakorolt nyomást, hogy zsidó államként ismerjék el Izraelt, ami – értelmezésükben – azt sugallja, hogy lezárul a visszatérés joga körüli vita. A területcserékkel biztosítható lenne a nagy izraeli telepek Izraelhez kapcsolása is. Kifejezett pozitívuma volt a beszédnek izraeli szempontból, hogy Obama arra intette a palesztinokat, ne próbálják az ENSZ-ben elismertetni a palesztin államot, mely csak a két fél közötti tárgyalások keretében jöhet létre.²⁰ (Egyre több izraeli elemző nem az 1967-es vonalakban, hanem a térségbeli demokratikus átalakulás támogatásának következményeiben látja a fő veszélyt.)

Úgy tűnik azonban, hogy a palesztinok is keveslik a beszédben foglaltakat, hiszen egyrészt Obama nem szólította fel Izraelt a telepek építésének leállítására (sőt, az izraeli hatóságok a beszéddel egyidejűleg újabb 1500 lakás építésére adtak engedélyt), másrészt pedig nem említette őket, amikor az arab államok állampolgárainak jogairól és szabadságáról beszélt. Így az üzenetet sokan úgy értelmezték, hogy az Egyesült Államok a nézeteltérések ellenére sem fogja Izraelt kényszeríteni, és a közeljövőben – minden szándék ellenére – sem várható megoldás. Ezért a palesztinok részéről változatlanul halad a palesztin állam kikiáltásának diplomáciai előkészítése. Az izraeli miniszterelnök merev elutasításának következményeként többen már egyenesen az Egyesült Államok szempontjából elképzelhető legrosszabb forgatókönyvet vázolják fel: Izrael és az Egyesült Államok teljesen elszigetelődhet szeptemberben, ha nem sikerül meggyőzni a palesztinokat, hogy ne kezdeményezzék államuk egyoldalú kikiáltását az ENSZ Közgyűlésében, mivel végső esetben a teljes nemzetközi közösség ellenében esetleg csak ők ketten szavaznak nemmel a palesztin állam kikiáltására. Még ennél is nehezebb helyzetbe kerülhet azonban Obama, ha ezt követően – az „arab tavasz” már bevált gyakorlata szerint – békés tömegtüntetések törnek ki Izrael ellen. Ha békés palesztin tüntetők indulnak meg egy, akkor már a palesztin állam területén lévő zsidó telep ellen, olyan robbanásveszélyes helyzet alakulhat ki, melyben az amerikai elnöknek választania kellene a beszédében megfogalmazott üzenete és Izrael között. Az arab utca a palesztin tüntetőket támogatja majd, Izrael viszont az Egyesült Államok szövetségese, melynek irányába az elnök mélyen elkötelezett. Így tehát Amerika elsődleges érdeke, hogy egy ilyen helyzetet elkerüljön, ez pedig csak úgy lehetséges, ha visszatérnek a tárgyalóasztalhoz.²¹

19 „Today’s Borders Are the »Indefensible« Ones”. *Haaretz.com*, <http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/today-s-borders-are-the-indefensible-ones-1.363224>, 2011. május 22.

20 Saleh Naami: „Israeli Media Describes Obama’s Speech as a ‘Great Achievement’”. *Ahram Online*, <http://www.english.ahram.org.eg/News/12608.aspx>, 2011. május 21.

21 Idézi Martin Indykot, az Egyesült Államok volt izraeli nagykövétét: Mark Mardell: „Obama’s Middle East Vision: Opportunity and Obstacles”. *BBC*, <http://www.bbc.co.uk/news/mobile/13449626>, 2011. május 19.

Netanjahu szerint Obamának a palesztin vezetőkhez intézett felszólítása, hogy rendezzék a palesztin egységkormányban résztvevő Hamász Izraelhez való „viszonyát”, egyenesen azt jelenti, hogy Mahmúd Abbásznak választania kell a Hamász és a béke között. Egyes arab elemzők viszont éppen azt emelték ki, hogy Obama nyitva hagyta a kérdést, hogy a palesztin egységkormány tárgyalópartner lehet-e, és azzal, hogy felszólította a Kvartettet, tegyenek meg mindent a tárgyalások előtt álló akadályok elhárítására, tulajdonképpen elutasította a Kvartettnak a Hamásszal szemben támasztott követeléseit.²² Az arab világban és különösen Egyiptomban, amely a Fatah és a Hamász közötti kiegyezés közvetítője volt, ezt másként látják. Úgy vélik, éppen a palesztin egységkormány teremti meg azt a keretet, melyben egy, a palesztin népet együttesen és egységesen támogató politikai erő jogosan képviselheti a palesztinokat a béke megteremtésében. (Emlékeztet, hogy az utóbbi években a palesztinokkal szemben megfogalmazott egyik legfontosabb izraeli kritika az volt, hogy nincs kivel tárgyalni.)

De az Egyiptom számára nyújtandó gazdasági-pénzügyi támogatások, különösen az egymilliárd dollárnyi adósság elengedése, nagy vitát keltett az egyiptomi gazdasági körökben, két szempontból is. Egyrészt, az egyiptomi adósságállomány (az Egyesült Államok felé) mintegy 3,6 milliárd dollár, és sokan a teljes összeg elengedését várták. Arra hivatkoztak, hogy ez az adósság éppen abból a támogatásból keletkezett, amelyet az Egyesült Államok a megbuktatott diktatórikus rendszernek küldött, tehát annak a következménye, ráadásul az összeget a Mubarak-rendszer saját céljaira (és rosszul) használta fel. Másrészt attól tartanak, hogy a beruházási támogatások, melyek céljaul Obama a gazdaság stabilizációját, az infrastruktúra fejlesztését és a munkahelyteremtést jelölte meg, feltételekhez lesznek kötve, így alkalmassá válnak arra, hogy közvetlenül beavatkozzanak az egyiptomi gazdasági folyamatokba. (Ebben a vonatkozásban figyelembe kell venni az IMF és a Világbank által nyújtott hitelek óriási társadalmi vonzatát és kockázatát, amit az egyiptomiak szeretnének elkerülni.)

A beszéd által kiváltott iráni reakció tulajdonképpen kiszámítható volt, illeszkedett az iráni külpolitika és retorika tematikájához. Általános megjegyzésként elutasították Obama rendezési kezdeményezését, és az amerikai imperializmus és hegemonia terjesztésével vádolták az elnököt. A palesztin-izraeli konfliktus kérdésében – a palesztin ügy „bajnokaként” – Szaíd Dzsalíli, a Legfőbb Nemzetbiztonsági Tanács feje és nukleáris főtárgyaló megjegyezte, hogy „az Egyesült Államoknak tisztában kell lennie azzal, hogy a megszállt területek a palesztinoké.”²³ Az „arab tavasz” vonatkozásában egyrészt megállapították, hogy az Egyesült Államok a térségbeli folyamatok legnagyobb vesztese, másrészt Dzsalíli kijelentette, hogy „az Egyesült Államok stratégiája az elmúlt hét évtizedben a térségbeli nemzetek érdekeivel ellentétesek volt”. Elítélte az amerikai kettős mércét, amely Szíria és Bahrein kérdésében megnyilvánul, hiszen míg az Egyesült Államok a szíriai rendszert elítélte az erőszakért, addig Bahreinre és Szaúd-Arábiára gyakorlatilag nem gyakorolt nyomást. A vallási körök pedig az „arab tavaszban” továbbra is az „iszlám ébredést” üdvözlik.

22 Rami G. Khorui: „Obama’s Powerful Speech”. *Middle East Online*, <http://www.middle-east-online.com/english/?id=46225>, 2011. május 20.

23 Arash Aramesh: „Iran Responds to Obama’s Speech”. *insideIRAN.org*, <http://www.insideiran.org/media-analysis/iran-responds-to-obama%E2%80%99s-speech/>, 2011. május 20.

KONKLÚZIÓ

Az Obama-beszéd tagadhatatlanul beleilleszkedik abba a politikai kezdeményezés-sorozatba, mely a Bush utáni amerikai közel-keleti (és bizonyos szempontból más, de a térséghez is kapcsolódó) politika új irányait kívánja kijelölni, új alapokra helyezve azt. Közvetlen aktualitását a térségbeli folyamatok adják, melyek – az amerikai sikerekkel Irakban, Afganisztánban és az Oszáma bin Láden elleni sikeres akcióval – lehetőséget nyújtanak egy új regionális rend kialakítására, melyben az Egyesült Államok megpróbálja megőrizni vezető szerepét. Az Egyesült Államok nehéz kihívások előtt áll. Az arab közvéleményben és a politikai elitben tapasztalható súlyos tekintély- és pozícióvesztést csak a két megfogalmazott cél (a demokratikus reformerök támogatása és a palesztin állam, a palesztin–izraeli béke megteremtése) fordíthatja meg. Így a beszéd igazi jelentőségét a jövő mutatja majd meg.

A SZERZŐ

N. Rózsa Erzsébet (1959)

A Magyar Külügyi Intézet koordinációs igazgatója. A nemzetközi kapcsolatok doktora. Az ELTE-n angol, arab és iráni szakot végzett. Fő kutatási területe a Közel- és Közép-Kelet, Irak, Irán, a politikai iszlám, az euro-mediterrán kapcsolatok és a nukleáris fegyverzetkorlátozás.

Fontosabb publikációi:

- N. Rózsa Erzsébet: *A nukleáris fegyverek elterjedése: tanulságok és kilátások* [doktori disszertáció]. Budapest: Stratégiai Védelmi Kutató Intézet, 1997. (SVKI Védelmi Tanulmányok, No. 17.)
- N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005.
- N. Rózsa Erzsébet–Póti László (szerk.): *Európa régi-új régiója: a Mediterráneum*. Budapest: Stratégiai Védelmi Kutató Intézet, 1999.
- N. Rózsa Erzsébet: „A török EU-csatlakozás vitás kérdései. Következtetések a magyar külpolitika számára”. In: *Törökország és az iszlám. Az iszlám szerepe Törökország EU-csatlakozásának megítélésében* (szerk. Vásáry István). Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, 2008. 109–132. o.
- N. Rózsa Erzsébet: „Evolúció és revolúció az Iráni Iszlám Köztársaság külpolitikájában”. In: *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában* (szerk. N. Rózsa Erzsébet). Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005. 111–145. o.
- N. Rózsa Erzsébet: „A török–brazil–iráni megállapodás, avagy elkerülhetők-e az ENSZ BT Iránnal szembeni újabb szankciói?”. *MKI Gyorselemzések*, No. 6. (2010). <http://www.hiia.hu/index.php?menu=26&gyors=2040>, 2010. június 1.
- Erzsébet N. Rózsa: „From Barcelona to the Union for the Mediterranean”. *HIIA Papers*, No. 9. (2010). www.hiia.hu/letoltes.php?letolt=10111, 2010. április 12.
- N. Rózsa Erzsébet: „Atomsorompó és Kelet-Jeruzsálem: leszerelés vagy szövetség?”. *MKI Gyorselemzések*, No. 5. (2010). <http://www.hiia.hu/index.php?menu=26&gyors=2039>, 2010. április 7.
- N. Rózsa Erzsébet: „Az iraki konfliktus és a tágabb Közel-Kelet”. *Külügyi Szemle*, Vol. 4. No. 2–3. (2007). 152–199. o.; www.hiia.hu/letoltes.php?letolt=4206.
- N. Rózsa Erzsébet: „Az iszlám világ és a terrorizmus elleni harc”. In: *Válaszok a terrorizmusra II. A politikai marketing csapdájában*. Budapest: Mágus Kiadó Kft., 2006. 171–205. o.
- N. Rózsa Erzsébet: „Tömegpusztító fegyverek és korlátozásuk”. In: *Biztonságpolitika* (szerk. Gazdag Ferenc). Budapest: Stratégiai Védelmi Kutató Intézet, 2001. 263–282. o.
- N. Rózsa Erzsébet: „A nukleáris csend világa felé”. *Külügyi Szemle*, Vol. 3. No. 1. (1996) 105–114. o.